

ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХУЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ БИЧГИЙН ЗОХИОГЧИЙГ МАГАДЛАХ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

THE CURRENT STATE OF FORENSIC AUTHOR EXAMINATION IN MONGOLIA

М.Эрдэнэжаргал

ДХИС-ийн докторант, цагдаагийн ахмад

Erdenejargal M.

Researcher doctoral candidate of University of Internal Affairs, police captain

Хураангуй: Бичгийн зохиогчийг магадлах хэрэгцээ, шаардлагыг судалж, бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийн, монгол хүний бичсэн бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээ хийхэд тулгамдаж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлж, шийдвэрлэх арга замыг тогтоох зорилгоор судалгаа хийж, үр дүнг нэгтгэлээ.

Abstract: In order to identify issues coming up in author examination of writings that are written by Mongolians, a study was conducted and concluded by analyzing the needs and requirements of author examination and the current state of forensic author examination.

Түлхүүр үгс: Адилтгал, бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээ, бичгийн хэл, оношилгоо.

Keywords: Identification, forensic author examination, written speech, diagnostic.

Удиртгал

1930 оны 11 дүгээр сарын 01-ний өдөр Дотоодыг хамгаалах газраас Донров, Судар бичгийн хүрээлэнгээс Д.Нацагдорж, Я.Цэвэл нар томилогдон бичиг судлалын шинжилгээ хийн хянан тогтоосон актыг үйлдэж, “экспертийн комисс” хэмээн гарын үсэг зурсан баримтаас харахад шинжилгээ хийж үр дүнг нь баталгаажуулах хүрээнд ЗХУ-д бий болоод байсан шинжилгээ томилох түүнийг хийхтэй холбоотой эрх зүйн соёл тухайн цаг үед Монгол Улсад нэвтэрч эхэлжээ. Үүнээс хойш өнөөдрийг хүртэл бичиг судлалын шинжилгээ хийгдэж, тус мэдлэгийн салбар хөгжлийн тодорхой түвшинд хүрсэн. Гэсэн хэдий ч эрүү, иргэн, захиргаа, зөрчлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад тухайн төрлийн шинжилгээгээр хэрэгт ач холбогдол бүхий нөхцөл байдлыг бүрэн тогтоож чадахгүй, зөвхөн уламжлалт аргаар шинжилгээ хийж байгаа нь учир дутагдалтай байна.

Түүнчлэн, шинжээчийн дүгнэлтийн үнэлэмжийг сайжруулах зорилгоор монгол хүний бичгийн хэв, хэлний онцлогыг судалж, энэ төрлийн шинжилгээгээр тогтоож буй асуудлын хүрээг өргөжүүлэх, дэвшилтэт техник хэрэгсэл болон олон улсад ашиглагдаж буй шинжилгээний арга зүйг нэвтрүүлэх нь шинжлэх магадлах ухааны онол, шүүхийн шинжилгээний практик судлалын анхаарал татсан асуудлуудын нэгд зүй ёсоор багтаж байна.

Мөн нийгмийн хөгжлийн явцад бий болж буй шинэ төрлийн гэмт хэргийг илрүүлэх, гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг бүрэн тогтооход шинжээчээс гарган өгч буй шинжлэх ухааны үндэслэлтэй нотлох баримтын хэрэгцээ шаардлага улам ихэссээр байна.

Иймээс дээрх хэрэгцээ, шаардлага болон “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “Салбарын үйл ажиллагаанд шинжлэх ухааны өндөр түвшний технологийг нэвтрүүлэх бүтэц зохион байгуулалтыг боловсронгуй

болгож, судалгаа, шинжилгээний баазыг бэхжүүлсэн байна”, Шүүхийн шинжилгээний байгууллагын техник, тоног төхөөрөмж болон хүний нөөцийн чадамж дээшилсэн байна” гэж заасныг тус тус үндэслэн “Монгол Улс дахь бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний өнөөгийн байдал” сэдвээр судалгаа, шинжилгээ хийсэн.

Энэ төрлийн шинжилгээ хийгдэхгүй байгаа манай орны хувьд бичгийн зохиогчийг магадлах онолын болон практик хэрэгцээ, шаардлагыг гүйцэтгэгч(шинжээч) болон нотлох баримтыг хэрэглэгч(шүүх, прокурор, мөрдөгч) талаас нь дэлгэрэнгүй судалж, бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийн, монгол хүний бичсэн бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээ хийхэд тулгамдаж буй шинжлэх ухаан, хууль зүй, техник, хүний хүчин зүйлсийг тодорхойлох зорилгоор судалгаа хийж, дүгнэлт, санал дэвшүүлж байгаа нь уг судалгааны ажлын шинэлэг тал юм.

Уг судалгааны ажлын хүрээнд SmartPLS 3.0, PLS-SEM програмыг ашиглан чанарын судалгаа хийснээс гадна цагдаа, шүүх, авилгатай тэмцэх газрын нийт 203 шинжилгээ томилох эрх бүхий этгээдээс асуулгын аргаар судалгаа авч, үр дүнг нэгтгэлээ.

Үндсэн хэсэг

Бичиг судлалын шинжилгээ хийхэд шинжээчийн тусгай мэдлэгээс гадна олон ур чадварыг шаарддаг бөгөөд мэргэжлийн ур чадвар, мэргэжлийн туршлага, техник тоног төхөөрөмжийн хэрэглээ, оролцоо, зан төлөв, сэтгэл ханамж зэрэг нь бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд хамгийн ихээр нөлөөлдөг гэсэн таамаглалыг бичиг баримтын шинжилгээний лабораторид ажилласан 10 жилийн туршлага болон шинжээчдийн дунд хийсэн ярилцлагын үр дүнд дэвшүүлэн дээрх таамаглалыг батлах зорилгоор чанарын судалгаа хийсэн.

Судалгааны үр дүнгээс харахад, мэргэжлийн ур чадвар, оролцоо нь бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлж, дэвшүүлсэн таамаглал батлагдсан.

Мэргэжлийн ур чадварын хувьд бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлдөг нь батлагдсан хэдий ч “Шинжилгээний арга зүйн ашиглалт”, “Дүгнэлт бичих”, “Техник хэрэгсэл ашиглалт”, “Нарийвчлан ажиглах байдал”, “Шүүмжлэлт сэтгэлгээ”, “Мэргэжлийн туршлага” гэсэн далд хувьсагчид 0.7-оос доош гарсан. Үүний шалтгаан нь бичиг судлалын шинжилгээний онцлогоос хамааран тухайн шинжилгээг хийж буй шинжээч сэтгэлгээний ур чадвар сайтай, шинжилгээний арга зүйг бүрэн эзэмшиж, ашигладаг байхаас гадна шинжилгээний дүгнэлтэд хүрэх үндэслэлээ оновчтой тодорхойлж, шинжлэх ухааны үндэслэлтэй дүгнэлт гаргах боломжтой боловч өнөөгийн практикт ажиллаж буй шинжээчдийн мэргэжлийн эдгээр ур чадвар дутмаг байгааг судалгааны үр дүн харуулж байна.

Судалгааны таамаглалаас хүчин зүйлийн шууд хамаарлыг шинжлэхэд бичиг судлалын шинжээчийн зан төлөв, техник, тоног төхөөрөмж, сургалт, хөгжлийн ихэнх далд хувьсагч 0.7-оос дээш гарч үр дүн сайтай байсан ч ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлж чадахгүй байгаа нь батлагдсан. Тухайлбал, техник, тоног төхөөрөмжийн далд хувьсагчуудын ихэнх нь 0.7-оос дээш гарч техник, тоног төхөөрөмж ажлын гүйцэтгэлд тодорхой эерэг нөлөө үзүүлж байна гэж үзэж болох ч “Техник, тоног төхөөрөмжийн ашиглалт”, “Техник, тоног төхөөрөмжийн стандартчлал” гэсэн далд хувьсагчид 0.7-оос доош гарсан нь ажлын гүйцэтгэлд эерэг нөлөө бий болгож чадахгүй байгаа нь батлагдсан бөгөөд бичиг судлалын шинжилгээг зөвхөн уламжлалт аргаар бус шинээр техникт суурилсан шинжилгээний арга зүйг нэвтрүүлэх, олон улсын стандартад нийцсэн техник, тоног төхөөрөмжийг ашиглах шаардлага үүсэж байна¹⁷¹.

Чанарын судалгааны үр дүнгээс харахад бичиг судлалын шинжилгээний арга зүйг боловсронгуй болгох, сайжруулах хэрэгцээ байгаа бөгөөд тус мэдлэгийн салбарт

¹⁷¹ Эрдэнэжаргал, М., Баясгалан, Ц., Пүрэвсүрэн, Ж. Бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн шинжилгээ. “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл. УБ. 2022. 3 дугаар улирал.

бичгийн хэв, бичгийн хэл гэсэн 2 үндсэн ухагдахуун байдаг. Монгол Улсын хувьд бичгийн гүйцэтгэгчийг магадлах шинжилгээний арга зүй боловсруулагдаж, хөгжлийнхээ тодорхой түвшинд хүрсэн байна. Харин бичгийн хэлний шинж тэмдгийг ашиглаж, шинжлэн магадлаж, хэрэгт ач холбогдолтой нотлох баримт гаргаж өгдөг бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний онолын үндэс, шинжилгээний арга зүй манай улсад хараахан төлөвшиж бий болоогүй байна. Тиймээс шинжлэн магадлах ухааны нэг судлагдахуун болох бичгийн зохиогчийг магадлах асуудлыг судлах онолын шаардлага бий болсон.

Мөн нэгэнт Оросын Холбооны Улс (Цаашид – ОХУ гэх) зэрэг орнуудад хөгжиж байгаа бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний онолын үндсийг судалсны үндсэн дээр арга зүйг боловсруулах шаардлагатай. Учир нь гадаад орнуудад энэ төрлийн шинжилгээний арга зүй байгаа боловч монгол хэлээс өгүүлбэрийн бүтэц, утга зүйн хувьд өөр, манай орны шинжилгээний практикт шууд ашиглах боломжгүй бөгөөд монгол хэл болон монгол хүний сэтгэлгээг судалсны үндсэн дээр бичгээр илэрхийлж буй санаа нь ямар дадлын түвшинд илэрч байгааг судалж, адилтгах нь зүй юм. Жишээлбэл англи болон орос хэлний энгийн өгүүлбэрийн бүтэц нь “Эзэн бие+үйл үг+тусгагдахуун” гэсэн байрлалтай бол монгол хэлний хувьд “эзэн бие+тусгагдахуун+үйл үг” гэсэн байрлалтай байдаг.

Иймээс бичгийн хэлний ойлголт, хэрэглээ, бичгийн хэл бүрэлдэх, төлөвших, өөрчлөгдөх зүй тогтол, түүний физиологийн үндэс, бичгийн зохиогчийг магадлах онцлогыг судалж, шинж тэмдэгт судалгаа хийсний үндсэн дээр шинжилгээний нийтлэг арга зүйг боловсруулах нь шинжлэн магадлах ухааны онолд томоохон хувь нэмэр болох юм.

Мөн чанарын судалгаагаар бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд зөвхөн шинжээч бус шинжилгээ хийлгэх эрх бүхий этгээд, шинжилгээний байгууллагын удирдлага болон бүртгэлийн ажилтан зэрэг оролцогчдын оролцоо эерэг нөлөө үзүүлнэ хэмээн таамагласан ч “Шинжилгээ хийлгэх эрх бүхий этгээдийн оролцоо” гэсэн далд хувьсагч 0.7-оос доош гарсан нь шинжилгээ хийлгэх эрх бүхий этгээдийн мэдлэг, ур чадвар, шуурхай ажиллагаанд анхаарах шаардлагатай байгааг харуулж байна¹⁷².

Үүний зэрэгцээ шинжээчийн дүгнэлтийг нотлох баримтаар ашиглаж, үнэлдэг хэрэглэгчийн хувьд шинжилгээ хийлгэх эрх бүхий этгээдэд бичиг баримтын шинжилгээ томилоход тулгарч буй асуудал, ямар хэрэгцээ байгааг судлах зорилгоор 203 мөрдөгч, шүүгчээс асуулгын аргаар судалгаа авахад нийт оролцогчдын 31.5 хувьд бичиг баримтын шинжилгээ томилох хэрэгцээ байсан ч шийдвэрлүүлж чадаагүй тохиолдол гарсан бөгөөд дээрх тохиолдлын 39.8 хувийг бичгийн зохиогчийг тогтоолгох асуудал дангаараа эзэлж байна.

Түүнчлэн цаашид бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний чиглэлээр эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил хийх шаардлагатай гэж асуулганд оролцогчдын 60 хувь нь хариулсан төдийгүй 83.7 хувь нь шинэ төрлийн шинжилгээний ач холбогдлийг өндрөөр болон хэрэгт тодорхой ач холбогдолтой гэж үзсэн байна.

Дээрх чанарын болон асуулгын судалгааны үр дүнгээс эрх бүхий этгээдүүдэд бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээ хийлгэх практик шаардлага үүсдэг боловч шинжилгээний онол, арга зүй нь байхгүйн улмаас шийдвэрлүүлж чадахгүй, бичиг судлалын шинжээчдийн адил энэ төрлийн шинжилгээний талаарх мэдлэг тааруу байгаа нь харагдаж байна.

Дэлхийн улс орнууд даяаршлалын нөлөөгөөр цэцэглэн хөгжиж буй гэмт явдлыг хянах боломж хязгаарлагдмал байна. Сүүлийн жилүүдэд нийгмийн стресс бухимдал ихэсч байгаа, хувь хүний сэтгэл зүй болон харилцаа зэрэг олон шалтгаантай холбоотойгоор амиа хорлох явдал (2017 онд 332, 2018 онд 312, 2019 онд 293, 2020 онд 275¹⁷³) ихэссэний зэрэгцээ нийгмийн бүхий л орчинд(гэр бүл, шорон г.м) амиа

¹⁷² Мөн тэнд.

¹⁷³ <https://apps.who.int/gho/data/view.main.MHSUICIDEASDRV?lang=en>.

егүүтгэсэн мэт харагдах боловч гэмт хэргийн шинжтэй хүний амь нас хохироосон хэргүүд гарсаар байгаа нь криминологийн нуугдмал гэмт хэргийн судалгаанаас харагддаг. Амиа хорлолт голчлон өөрийгөө боомилох, судсаа ханах, өндрөөс унах хэлбэрээр үйлдэгдсэн байх бөгөөд ихэнх тохиолдол гэрээслэл, захиа, зурвас, олон нийтийн харилцааны цахим харилцааны хэрэгслүүд ашиглан сэтгэл санааны байдал, сэтгэгдэл, захих захиас, амиа хорлосон нь үнэн тухайгаа эсхүл хэн нэгнийг буруутгаж буйгаа бусдад илэрхийлж үлдээсэн байдаг. Дээрх бичгийн хэлбэрээр үлдсэн нотлох баримтууд нь тухайн хүнийг амиа егүүтгэсэн гэдгийг нотолж өгдөг боловч зөвхөн тухайн хүний бичигтэй харьцуулан бичгийн хэвийн шинжилгээ хийх, амиа хорлогчийн цахим эрхээр нэвтэрсэн байгаагаар шууд хэргийг амиа хорлолт хэмээн тогтоож, хааж байгаа нь санамсаргүйгээр нуугдмал гэмт хэргийг хөхүүлэн дэмжиж буй явдал юм. Тиймээс бичгийн хэвийн адилтгалын шинжилгээгээр гэрээслэл, захидлыг нас барахаас өмнөх бичгийн хэвтэй нь харьцуулахаас гадна бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээгээр тухайн хүн өөрөө зохиосон эсэхийг давхар нотлох, боловсрол, нас, хүйс, сэтгэлзүй, сэтгэцийн байдлыг тогтоох практик шаардлага бий болж байна.

Санаагаа бичгээр илэрхийлж, хол газар үг хэлээ дамжуулах болсон нь хүн төрөлхтний оюун ухааны асар том ололт юм. Эрт цагт санаа бодлоо илэрхийлэх эрмэлзлийн анхных нь дээс зангидах, модонд хэрчлээс гаргах, сүг дүрс зурах тэргүүтэн болзмол тэмдэг байжээ. Хэл гэдэг орон зай хийгээд цаг хугацаа давхцаж байх үед, харьцангуй хязгаарлагдмал нөхцөлд харилцааны хэрэглүүр болох үүргээ биелүүлж чаддаг байсан бөгөөд хөгжлийн явцад энэхүү орон зайн хамаарал, цаг хугацааны эрхшээлээс гэтлэн мэдээлэл дамжуулах зайлшгүй шаардлага тулгарсан бөгөөд үүний шийдэл нь бичиг үсэг юм.

Бичгийн хэл гэдэг нь бичгийн агуулга түүнийг илэрхийлэх найруулга зүй бичиг мэдэх түвшин, үгийн бүрэлдэхүүн зэрэг хэлний хэрэгсэл юм. Агуулга зүй нь бичгийн хэлний шинжээр илэрдэг.

Бичгийн хэл нь дараах зүй тогтолтой: Бичгийн хэл бүрэлдэх, төлөвших, өөрчлөгдөх.

Бүрэлдэх зүй тогтол: Хэрэгцээ нь бие махбодыг гадаад орчинтой холбох болон бие махбодын өөрөө оршин тогтнох хөгжиж байх үндэс нь болсон зайлшгүй чухал өвөрмөц зүйл юм¹⁷⁴. Биологийн, оюуны, нийгмийн гэсэн хэрэгцээнүүд байдаг.

Бичиг үсэг нь анх мэдээллийг хадгалж авч үлдээх, мөн түүнийг дамжуулах зорилготойгоор үүсч бий болсон бөгөөд хөгжлийнхөө явцад хүний оюуны болон нийгмийн хэрэгцээг хангах чухал хэрэглүүр болжээ. Бичээсийн гол зорилго нь яриаг мэдэгдэхүйц зайнаас дамжуулж, цаг хугацаанд нь нэгтгэж үлдээх явдал юм. Эдгээр зорилгыг гүйцэлдүүлэхийн тулд тусгай зураасан тэмдэг эсвэл дүрсийг ашиглаж үг, үсэг, дуу авиаг дамжуулдаг.

Бичгийн хэл нь бичгийн хэв бүрэлдэж, төлөвшиж эхлэх үед, бичиж байгаа зүйлийнхээ хэлбэрт бус агуулгад хандуулж эхэлснээр бүрэлдэж эхэлдэг. Ингэснээр хүн өөрийн бичиж буй зүйлийнхээ агуулга, утга, дэс дараалал санааг хэрхэн тусгах тухай бодож бичигтээ тусгаж эхэлдэг.

Төлөвших зүй тогтол: Олон удаагийн давтамж, удаан хугацааны дадал болсны үр дүнд бичгийн процесс нь автоматжисны улмаас хүний бичих ур чадвар тогтвортой болж, агуулгаа өөрчлөх санаатай оролдлого ч эерэг үр дүнд хүргэхгүй.

Бичгийн хэлний дадал төлөвшихөд тухайн хүний нас, боловсрол, мэргэжил, эрхэлж буй ажил, оюуны чадвар, бүтээлч сэтгэлгээ ихээхэн нөлөө үзүүлдэг бөгөөд 16-25 насанд бүрэн төлөвшдөг.

Өөрчлөгдөх зүй тогтол: Хүний бичгийн хэлний болон хэвийн шинж тэмдэг маш аажимдаа сайжирч, муудаж өөрчлөгддөг ба энэ хугацаанд боловсрол, ажил мэргэжил, өвчин эмгэг гэх мэт олон төрлийн шалтгаанууд нөлөөлдөг.

Орчин үеийн шинжлэх магадлах ухааны онол, шүүхийн шинжилгээний практик янз бүрийн шинжлэх ухааны (хэл шинжлэл, сэтгэц судлал, сэтгэл судлал, социологи

¹⁷⁴ <https://www.slideshare.net/otgonubuns/3-deed-medrel-chuhual>.

болон бусад) мэдлэгээс авч ашигласан зохиогчийг магадлах шинжилгээний шинжлэх ухааны үндэс болж чадахуйц, шүүхэд нотлох баримт болох баримтыг баттай тогтооход гарцаагүй шаардлагатай нэгдмэл онол бүрэлдүүлэхийг шургуу шаардаж байгаа хэдий ч энэ талаар бичиж туурвисан бүтээл ховор, онолын нэгдсэн үзэл баримтлал байхгүй байна.

Бичгийн болон ярианы хэл шинжлэх, бичиг баримт болон мэдээлэл-эрх зүйн маргаан, нэргүй захидал, маргаантай болон зохиомол бичигтэй холбоотой шүүхийн процессыг мэргэжлийн түвшинд хөтлөн явуулах амин чухал шаардлагыг ч дурдалгүй өнгөрч болохгүй. Шинжилгээний практикт ийм хэргийн тоо өсөж байгаа нь шүүхийн системийн ардчилал, шүүхийн процессын маргаант шинж өсөн нэмэгдэж байгаа, хэл шинжлэлийн мэдлэг улам тэлсээр байгаа, мэдээллийн суваг өргөжин тэлж байгаа, хэрэглэгчдийн тоо, нийгмийн хүрээ мөн өсөн нэмэгдэж байгаа зэрэгтэй холбоотой.

Манай орны хувьд бичгийн хэл буюу бичгийн зохиогчийг магадлах талаар хууль зүйн докторын зэрэг хамгаалсан С.Бадарчи¹⁷⁵ Ж.Хурцгэрэл¹⁷⁶, Бө.Бат-Эрдэнэ¹⁷⁷, Б.Лхагвасүрэн¹⁷⁸ нарын нэг сэдэвт бүтээлүүдэд дурдагдсан байна.

ОХУ-д ярианы хэлний шинжээр зохиогчийг магадлах анхны шүүх шинжилгээ хийсэн тохиолдол 1886 онд бүртгэгдсэн бөгөөд зохиогчийн бичгийн хэлний шинж тэмдгүүдийн адилтгалын ба оношилгооны ач холбогдол, бодит үнэт зүйл, бие даасан ач холбогдлыг гарган боловсруулахаар олон эрдэмтэн удаан хугацааны туршид хөдөлмөрлөсөн бөгөөд үүнд В.Н. Белов, В.К. Войнов, С.М. Вул¹⁷⁹, Е.И. Галыгина, Т.В. Гомон¹⁸⁰, Е.И. Горошко¹⁸¹, А.Ю. Комиссаров¹⁸² нарын бүтээл зүй ёсоор тооцогддог.

ОХУ-д бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээг олон субъект оролцсон, олон үе шатаас бүрдсэн, бичгийн хэлтэй ажиллах ажиллагаа гэж ойлгодог ба эрүүгийн, иргэний, захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд бичиг баримт, эсвэл эд мөрийн баримт гэж тооцогдож нилээд ач холбогдол агуулдаг.

Бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний арга зүйн үндэс нь хэл шинжлэлтэй хавсардаг бөгөөд шинжилгээ хийж буй шинжээчийн ажил криминалистик, шинжлэн магадлах ухаан, шүүх зохиогч судлал, хэл шинжлэлийн статистик, хэл шинжлэл, сэтгэц судлал-хэл шинжлэл, сэтгэл судлал зэрэг салбарын онолын үзэл баримтлал ба туршилтын судалгааны үр дүн, түүнчлэн шүүх шинжилгээний практикийн судалгаа, хэрэглээнд үндэслэсэн баримт материалуудад суурилдаг.

Бичгийн зохиогчийг магадлах орчин үеийн шинжилгээний үндэс болж буй онолын үндсэн үзэл баримтлал нь дараах зүйлд оршиж байна. Үүнд:

-бичиг зохиох үйл ажиллагаа нь зохиогчид яриа-сэтгэхүйн дадал бүрэлдэхэд болон түүнийг хэрэгжүүлэх механизмд оюуны ажил үүргийн тусгай цогцолбор үүсэхэд нөлөөлдөг;

-бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний зорилтыг шийдвэрлэх чухал мөн чанаруудын илэрхийлэгч болдог (тухайлбал: адилтгалын ба оношилгооны шинж тэмдгүүдийн нэр томъёонд тусгагдан илэрсэн байж болох давтагдашгүй шинж, харьцангуй тогтвортой, хувилбартай шинж);

¹⁷⁵ Бадарчи, С. Криминалистикийн бичиг судлал. УБ. 1998.

¹⁷⁶ Хурцгэрэл, Ж. Криминалистик-1. УБ. 2002.

¹⁷⁷ Бат-Эрдэнэ, Б. Криминалистик. УБ. 2003.

¹⁷⁸ Лхагвасүрэн, Б. "Криминалистикийн шинжилгээ судлал". УБ. 2010.

¹⁷⁹ Вул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. — М., 1977.

¹⁸⁰ Гомон Т.В. Судебно-автороведческая экспертиза текстов документов, составленных с намеренным искажением письменной речи. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. - М., 1992. С.77.

¹⁸¹ Вул С. М., Горошко Е. И. Судебно - автороведческая классификационная диагностика: установление половой принадлежности автора документа // Современные достижения науки и техники в борьбе с преступностью. Материалы научно-практической конференции. Минск. 1992. С.156.

¹⁸² Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. — М.: ЭКЦ МВД России, 2000.

-Бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний хүрээнд адилтгалын ба оношилгооны төрөл бүрийн асуулт тогтоодог;

-Бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээнд дараах бичвэрүүд янз бүрийн хэлбэрээр орж ирэн объект нь болдог. Үүнд:

1. гар бичмэл;
2. бичгийн машинаар гүйцэтгэсэн;
3. полиграф аргаар ба олшруулах техник ашиглан үйлдсэн;
4. Интернет сайтад байрласан электрон баримтууд.

Дээр дурдсан төрөл бүрийн бичгийн зохиогчийг магадлах үед адилтгалын хийгээд оношилгооны шинжилгээ хийхэд тулгамдаж буй онолын болон арга зүйн асуудлыг цогцоор нь шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Дүгнэлт

Бичиг судлалын шинжилгээний арга зүйг боловсронгуй болгох, сайжруулах хэрэгцээ байгаа бөгөөд Монгол Улсын хувьд бичгийн гүйцэтгэгчийг магадлах шинжилгээний арга зүй боловсруулагдаж, хөгжлийнхээ тодорхой түвшинд хүрсэн байна. Харин бичгийн хэлний шинж тэмдгийг ашиглаж, шинжлэн магадлаж, хэрэгт ач холбогдолтой нотлох баримт гаргаж өгдөг бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний онолын үндэс, шинжилгээний арга зүй манай улсад хараахан төлөвшиж бий болоогүй байна.

Мөн шинжилгээ томилох эрх бүхий этгээдүүдэд бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээ хийлгэх практик шаардлага үүсдэг боловч шинжилгээний онол, арга зүй нь байхгүйн улмаас шийдвэрлүүлж чадахгүй, энэ төрлийн шинжилгээний талаарх мэдлэг тааруу байна.

Бичгийн хэвийн адилтгалын шинжилгээгээр гэрээслэл, захидлыг нас барахаас өмнөх бичгийн хэвтэй нь харьцуулахаас гадна бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээгээр тухайн хүн өөрөө зохиосон эсэхийг давхар нотлох, боловсрол, нас, хүйс, сэтгэлзүй, сэтгэцийн байдлыг тогтоох шаардлагатай байна.

Орчин үеийн шинжлэх магадлах ухааны онол, шүүхийн шинжилгээний практик янз бүрийн шинжлэх ухааны (хэл шинжлэл, сэтгэц судлал, сэтгэл судлал, социологи болон бусад) мэдлэгээс авч ашигласан зохиогчийг магадлах шинжилгээний шинжлэх ухааны үндэс болж чадахуйц, шүүхэд нотлох баримт болох баримтыг баттай тогтооход гарцаагүй шаардлагатай нэгдмэл онол бүрэлдүүлэхийг шургуу шаардаж байгаа хэдий ч энэ талаар бичиж туурвисан бүтээл ховор, онолын нэгдсэн үзэл баримтлал байхгүй байна.

Санал

Олон Улс болон Монгол Улсын хувьд бичгийн хэвэнд хийх шинжилгээний арга зүй боловсруулагдаж, хөгжлийнхээ тодорхой түвшинд хүрсэн байна. Харин бичгийн хэлний шинж тэмдгийг ашиглаж, шинжлэн магадлаж, хэрэгт ач холбогдолтой нотлох баримт гаргаж өгдөг зохиогч судлалын онолын үндэс, шинжилгээний арга зүй манай улсад хараахан төлөвшиж бий болоогүй байна. Тиймээс бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний онол, арга зүйн асуудлыг судлах санал дэвшүүлж байна.

Ашигласан материал

1. Бадарчи, С. Криминалистикийн бичиг судлал. УБ. 1998.
2. Бат-Эрдэнэ, Б. Криминалистик. УБ. 2003.
3. Лхагвасүрэн, Б. “Криминалистикийн шинжилгээ судлал”. УБ. 2010.
4. Хурцгэрэл, Ж. Криминалистик-1. УБ. 2002.
5. Эрдэнэжаргал, М., Баясгалан, Ц., Пүрэвсүрэн, Ж. Бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн шинжилгээ. “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл. УБ. 2022. 3 дугаар улирал.

Гадаад эх сурвалж

6. Вул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. — М., 1977.

7. Гомон Т.В. Судебно-автороведческая экспертиза текстов документов, составленных с намеренным искажением письменной речи. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. - М., 1992. С.77.

8. Вул С. М., Горошко Е. И. Судебно - автороведческая классификационная диагностика: установление половой принадлежности автора документа // Современные достижения науки и техники в борьбе с преступностью. Материалы научно-практической конференции. Минск. 1992. С.156.

9. Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. — М.: ЭКЦ МВД России, 2000.

Интернет эх сурвалж

10. <https://apps.who.int/gho/data/view.main.MHSUICIDEASDRv?lang=en>.

11. <https://www.slideshare.net/otgonubuns/3-deed-medrel-chuhual>.